

RUSKÁ LITERATURA A KULTURNÍ DĚJINY 18. STOLETÍ

LIKOn10 Ruská
literatura a
areál

Mgr. Josef
Šaur, Ph.D.

PETR I. (1682/89-1725)

- Snaha získat přístup k moři – nutná kvalitní armáda – nedostatek financí – potřeba modernizovat stát – rozsáhlá reformní činnost a uplatnění západoevropských zkušeností zkombinovaných s „dědictvím“ Moskevské Rusi
- 1700-1721 Severní válka, po počátečních neúspěších, porážka Švédska a jeho vytlačení z role severské velmoci
- Rusko novou velmocí v regionu
- Ve svých reformách zcela setřel rozdíl mezi dědičnou a služebnou šlechtou (doživotní služba státu pro obojí), posílení státu
- kariéerní postup v úřadu i armádě určoval hodnostní řád (tabel o rangach) přístup do úřadu i neurozeným
<https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/128724>
- Zřízeny gubernie, zavedena městská samospráva, kontrola církve státem

PETR I. (1682/89-1725)

- Bez ohledu na to zůstala byrokracie neefektivní s velkým prostorem pro zneužívání moci, korupci, defraudaci a plýtvání
- Zavedená nová daň z hlavy („duše“)
- Rozvoj ekonomiky – zavádění manufaktur (často nařízením shora)
- Pozvání odborníků ze zahraničí
- Mladé šlechtice vyzývá ke studiu a konání cest „na zkušenou“ do světa (dříve odsuzováno, např. Povídka o Hoří Neštěstí)
- Reformy zaváděny často nedostatečně promyšleně, kontraproduktivně a polovičatě
- Na místě původní švédské osady založen 1703 Petrohrad, 1712 hlavní město Ruska, 1721 Rusko prohlášeno impériem
- 1722 Ukrajina zbavena autonomie a práva volit hetmana, spravována maloruským kolegiem

ROZVOJ KULTURY

- I. Pospíšil nazývá 18. století tranzitivním obdobím
- Je to doba, kdy se ze staroruská kultura mění na moderní ruskou kulturu
- V 18. století je třeba hledat kořeny zlatého věku ruské literatury
- Ruská kultura v zhuštěné podobě vstřebává předchozí evropský literární vývoj (renesanci, baroko)
- Napodobují se západní vzory (vzniká řada literárních adaptací či překladů)
- Známé je Petrovo stříhání vousů bojarům, přesun začátku roku na 1. 1. (z 1. 9.), zjednodušení písma
- Dva hlavní literární (a umělecké proudy) klasicismus (od 30. let 18. století a na konci století se prosazuje sentimentalismus)

ROZVOJ KULTURY

- Autoři jsou zpravidla vzdělanci, kteří tvoří z vlastní vůle pro zábavu, na objednávku či na příkaz, ale pod vlastním jménem
- Nedílnou součástí literárního procesu je i carský dvůr – dvorské divadlo, první noviny (Vedomosti 1702)
- Nicméně literatura má poměrně malou cílovou skupinu, protože neexistuje dostatečná čtenářská obec, což se postupně a pomalu během 18. století mění
- Také postupně upadá hegemonie církevní slovanštiny jako kulturního jazyka (to už je zjevné v povídkách ze 17. století)
- Nové písmo (graždanskij šrift) vizuálně odděluje „staré“ a „nové“ texty

LITERATURA DOBY PETRA I.

- Stále převládá panegyrická poezie, vedle níž se však rozvíjí poezie milostná
- **Foofan Prokopovič (1681-1736)**, autor básní i didaktických divadelních her (např. Vladimír); podílel se Petrově snaze potlačit moc církve, po smrti Petra I. pronásledován
- **Antloch Kantěmir (1708-1744)** psal satirické básně, v nichž kritizoval nevzdělanost a nemorálnost šlechty a duchovenstva (poslán na do vyhnanství, působil jako diplomat v západní Evropě)
- **Vasilij Tred'jakovskij (1703-1769)**, sám studoval ve Francii, překládal díla klasicistních autorů, mj. přeložil i Umění básnické od N. Boileaua
- Nový a stručný způsob jak skládat ruské verše (1735, Novyj i kratkij sposob k složeniju rossijskich stichov), oproti dosavadnímu sylabickému, prosazuje sylabotónický systém verše

MICHAIL VASILJEVIČ LOMONOSOV (1711-1765)

- Nejvýznamnější představitel ruského klasicismu
- Významný vědec, který zasáhl do mnoha disciplín (historie, fyzika, chemie, metalurgie, geografie, geologie...); objasnil např. princip polární záře, stál u zrodu moskevské univerzity (1755)
- Výrazně také zasáhl do literatury, když dokončil reformu verše (syllabotónický systém)
- Sám také poezii psal

MICHAIL VASILJEVIČ LOMONOSOV (1711-1765)

- Reforma jazyka – **O užitečnosti církevních knih v ruském jazyce** (O polze knig cerkovnych v rossijskom jazyke, 1757): vymezil tři styly slovní zásoby (vysoký, střední, nízký)
- ke každému přiřadil literární žánry a jazykové prostředky
- Děla patřících k vysokému stylu bylo třeba užívat církevní slovanštiny, u druhých dvou stanovil za jakých podmínek lze užívat ruštinu
- *Rétorika* (Ritorika, 1748) – jde o teorii literatury
- *Ruská gramatika* (Rossijskaja grammatika, 1755)
- Sám napsal řadu ód, a to jak na duchovní témata (*Ranní rozjímání o velikosti boží; Večerní rozjímání o velikosti boží*), tak také satiricky laděné (*Hymnus na plnovous*)
- Psal práce historické a také dramata

18. STOLETÍ

- Po Petrově smrti období palácových převratů – vládl ten, kdo si zajistil mocenskou podporu gardových pluků v Petrohradě
- Kateřina I. (1725-27) – manželka Petra I.
- Petr II. Alexejevič (1727-30) – vnuk Petra I.
- Anna Ivanovna (1730-1740) – neteř Petra I. (odmítla kondice); bironovština (policejní režim Ernsta J. Bührena)
- Ivan VI. (1740-41)
- Alžběta Petrovna (1741-1762) – dcera Petra I.
- Petr III. (1762) – první z rodu Romanovo-Holstein-Gottorp; 1762 zrušil povinnost doživotní služby šlechty

KATEŘINA II. VELIKÁ (1762-1796)

- Ovlivněna osvícenskými mysliteli, jejichž ideje chtěla aplikovat v Rusku
- První polovina její vlády je vyplněna proklamováním osvícenských idejí a záměrem (otázka je nakolik skutečným) vybudovat v Rusku osvícenskou monarchii
- I přes rozsáhlou reformní činnost zůstalo Rusko samoděržavným autoritářským státem
- Navíc za Kateřiny došlo k největšímu utužení nevolnictví, kdy byli nevolníci redukováni na „hovořící dobytek“
- Statkáři získala možnost nevolníky prodávat a převádět ze statku na statek, rozdělovat rodiny, zakazovat a přikazovat sňatky, libovolně nevolníky trestat (kromě trestu smrti), nevolníci měli zakázáno sí na majitele stěžovat s výjimkou protistátních činů

KATEŘINA II. VELIKÁ (1762-1796)

- 1767 – Velká instrukce (kompilace zásadních osvícenských myšlenek, jejich uvedení do praxe by Rusko zařadilo mezi nejpokrokovější země Evropy/světa)
- Zákonodárná komise
- Rozsáhlé správní a administrativní reformy zefektivňující fungování státu, pravidelně prováděny revize duší, reforma soudnictví, rozvoj školství
- 1773-1774 – povstání Jemeljana Pugačova
- 1785 – Darovací listina šlechtě/měštům (vznik šlechty a měšťanstva v západoevropském slova smyslu)
- **Nebývalý rozvoj ruské kultury (rozvíjí se novinářství, světská literatura – dozrívá klasicismus a začíná se prosazovat sentimentalismus/preromantismus)**

KATEŘINA II. VELIKÁ (1762-1796)

- Zahraniční politika:
- Trojí dělení Polska (1772, 1793, 1795)
- Dobyť Krymského chanátu (1783) – přístup k Černému moři
- S dobou Kateřiny II. je spojena i osoba knížete G. Potěmkina

ROZVOJ NOVINÁŘSTVÍ

- Kateřina v počátcích své vlády skutečně hodlala rozprodit intelektuální život Ruska.
- Z její iniciativy začaly vycházet první satirické časopisy. Sama založila oficiálně orientovaný a umírněně kritický časopis *Vsjaka vsjačina* (Všeho chuť, 1769), do něhož pod pseudonymem přispívala.
- Většina obsahu měla pouze čtenáře bavit, bez hlubších ambicí
- Na „hozenou rukavici“ doslova obratem reagoval Nikolaj I. Novikov (1744-1818) vydáváním časopisu *Truten* (Trubec, 1769-1770) a později periodikem *Živopisec* (Malíř, 1772-1773).
- Dokonce se mezi panovnicí a Novikovem rozproutila časopisecká debata, v níž Novikov zaujímal kritické pozice.
- Něco takového bylo v Rusku dříve zcela nemyslitelné.

ROZVOJ NOVINÁŘSTVÍ

- Novikov zkritizoval systém nevolnictví, vystupoval proti nejvyšším sférám ruské společnosti (lhostejnost, nemravnost, nevzdělanost) a zneužívání moci, kterou šlechtici používali proti svým poddaným.
- Kateřina podporovala satiru tzv. úsměvnou, jejímž cílem bylo čtenáře pobavit.
- Na činnost Novikova po nějaké době navázal **Ivan A. Krylov (1769-1844)**
- Vydával satirické časopisy *Počta duchů* (Počta duchov, 1789), *Pozorovatel* (Zritěl, 1792), *Sankt-Petěrburgskij Merkurij* (1793)
- Psal i komedie *Modní obchod* (Modnaja lavka, 1806), *Ponaučení dcerkám* (Urok dočkam, 1807) zesměšňuje frankofilii
- Je znám jako autor řady bajek

ROZVOJ DIVADLA

- **Alexandr P. Sumarokov (1717-1777)** – autor klasicistních divadelních her (dramat i komedií), které mají úroveň evropského osvicenského dramatu
- Ředitel prvního stálého ruského divadla
- **Denis I. Fonvizin (1745-1792)** - významný překladatel, dramatik
- *Brigádýr* (1769)
- *Výrostek* (1782)
- Přispíval do Novikovových časopisů – kritika favoritismu, zvláště vládních orgánů a obecné nevzdělanosti
- Podobně jako Novikov polemizoval s carevnou
- V 80. letech mu byla zakázána veřejná činnost

ROZVOJ POEZIE

- **Gavrila R. Děržavin (1743-1816)**
- Zastával řadu významných státních funkcí (gubernátor, tajemník Kateřiny II., senátor, za Alexandra I. ministr spravedlnosti)
- *Oda Felica* (1783) – oslava Kateřiny II. jako ideální panovnice
- Psal i díla se satirickým laděním (ódy kritizující ruskou šlechtu či okolí panovnice) *Vládčům a soudčům; Velmož*
- či vlasteneckou poezii
- V raném díle se přidržoval pravidel klasicismu, které později postupně opouští

ROZVOJ PRÓZY

- **Fjodor A. Emin (1735-1770)** pocházel z Osmanské říše (Muhamad Ali Emin), hodně překládal a psal romány v duchu dobového hesla „prijatnoje s poleznym“ (důležitý je zábavný děj, doplněný o mravoučný prvek)
- *Nestálá štěstěna aneb Dobrodružství Miramondova* (Něpostojannaja Fortuna, ili Pochožděnija Miramonda, 1763); *Listy Ernesta a Doravry* (1766) podle Rousseauovy Nové Heloisy
- **Michail D. Čulkov (1744-1792)** – nejznámější dílo *Sličná kuchařka aneb Putování prostopášnice* (Prigožaja povaricha ili Počažděnija rozvratnoj ženšičny, 1770) – připomíná západoevropské pikareskní romány
- Dále sbíral folklórní tvorbu (zejména písně)

ROZVOJ PRÓZY

- **Michail N. Karamzin (1766-1826)**
- Sentimentální povídky *Ubohá Liza* (Bednaja Liza, 1792)
- *Ostrov Borngholm* (1794)
- Cestopis *Dopisy ruského cestovatele* (Pisma russkogo puteščestvennika, 1791)

ALEXANDR NIKOLAJEVIČ RADIŠČEV (1749-1802)

- Šlechtického původu
- Na pokyn carevny studoval v zahraničí (v Lipsku)
- Seznámil se s myšlenkami francouzského osvícenství
- Působil úspěšně ve státní službě (ředitel petrohradské celnice)
- Uvědomoval si rozpor mezi carevniinou vládou a ideami osvícenství

CESTA Z PETROHRADU DO MOSKVVY

- Podobně jako řada jeho vrstevníků vstoupil na literární dráhu překlady; přeložil práce francouzského historika Gabriela Bonnota Mablyho a opatřil je poznámkami.
- Už zde se objevuje jeho odpor k samoděržaví („Samovláda je stav, který se lidské přirozenosti nejvíce přičí.“).
- Stěžejním dílem Radiščeva je *Putešestvije iz Peterburga v Moskvu (Cesta z Petrohradu do Moskvy)*
- Vznikalo od roku 1784
- Cenzura v knize viděla jen sentimentální cestopis, a proto ji povolila v červenci 1789 tisknout.
- Nicméně poté, co se objevila v roce 1790 na pultu jediného petrohradského obchodu s knihami, se strhla bouře.

CESTA Z PETROHRADU DO MOSKVVY

- V Rusku 2. poloviny 18. století bylo jen málo (jestli vůbec nějaké) společenských nešvarů, kterých by se Radiščevova *Cesta* nedotkla.
- Celé dílo je tvrdým odsudkem společenského a politického uspořádání Ruska, které Radiščev považoval za neúnosné a byl přesvědčen, že samoděržaví a nevolnictví se zcela přičí přirozeným zákonům.
- Kromě této otevřené a sřízavé kritiky obsahuje cestopis také filozoficko-právní úvahy.
- Kniha představuje de facto výzvu ke vzpouře proti panovníkovi a systému, který reprezentuje.
- Radiščev hovořil o problémech, které byly veřejným tajemstvím

PAVEL I. (1796-1801)

- Podobně jako jeho otec (Petr III.) byl osobou s despotickými sklony a hrubou až sadistickou povahou (viz drama D. Merežkovského *Pavel I.*)
- Obdivoval vojenský dril a pruskou armádu
- Provedl rozsáhlé reformy v armádě (základ ruských úspěchů nad Napoleonem)
- Snažil se upevnit centralizovaný stát
- Prováděl neobratnou a Rusko poškozující zahraniční politiku
- V březnu 1801 s vědomím svého syna Alexandra zavražděn